

ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ У ГУРТКАХ У 20-Х РР. ХХ СТ.

Автор, на основі вивчення широкого кола джерел, охарактеризувала проблему участі студентів Радянської України періоду 20-х рр. ХХ ст. у гуртках. Уряд віддавав перевагу і матеріально підтримував діяльність саме цих гуртків. Проте, молодь вищих навчальних закладів брала участь у роботі наукових, художніх, журналістських осередків, де мала можливість показати власну індивідуальність та творчі здібності. Діяльність гуртків була пов'язана з майбутнім фахом студентів.

Ключові слова: студент, гурток, Радянська Україна 20-х рр. ХХ ст., науковий осередок, індивідуальність, творчі здібності.

Автор, на основе изучения широкого круга источников, охарактеризовала проблему участия студентов Советской Украины периода 20-х гг. ХХ в. в кружках. Автор аргументировала, что она регламентировалась идеологическими наставлениями КП(б)У. Однако, молодежь высших учебных заведений принимала участие в работе научных, художественных ячеек, где имела возможность показать собственную индивидуальность и творческие способности. Деятельность кружков была связана с будущей специальностью студентов.

Ключевые слова: студент, кружок, Советская Украина 20-х гг. ХХ в., научная ячейка, индивидуальность, творческие способности.

Author, on the base learning wide circle sources, was characterize the problem take part students Soviet Ukraine the period in 20 years XX cent. in group. Author emphasized, that it the ideological admonishes CP(b)U. But, young universities take part in work scientific, artistic group, where give chance show personal individual and creation. Activity of the group was connect with future professional of students.

Key words: student, small circle, Soviet Ukraine of 20 years XX cent., scientific group, Individuality, creative abilities.

Науково-дослідна і самостійна робота студентів у вищому навчальному закладі є головним чинником підготовки майбутніх фахівців. Діяльність студентів у гуртках сприяє їх активності, стимулює їх до наукового дослідження, самостійної роботи над вивченням певної проблеми шляхом індивідуалізації. Це, у свою чергу, сприяє оволодінню певного фаху, розширює загальні і поглиблює спеціальні знання. Для вирішення сьогоденних проблем студентської молоді важливий досвід минулих років. Цікавими і повчальними у цьому розуміння стали 20-ті роки минулого століття, коли відбувся ідеологічний злам у свідомості громадян. Особливе місце у політиці радянського уряду займала студентська молодь, яка мала не лише отримувати необхідні знання для майбутнього фаху, але й проводити відповідну ідеологічну роботу шляхом участі у різноманітних гуртках, роботі з населенням.

Теоретичне застосування матеріалу можливо під час вивчення загальних курсів з історії України, педагогіки. Практичне застосування доцільне під час розробки навчально-виховних планів та проведенні різних заходів з молоддю.

Проблему участі студентів у гуртковій роботі вивчали історики, педагоги. Перші – звертали увагу на роль партійного керівництва щодо вироблення навчальних планів, програм, діяльності студентських організацій. Серед них були І.І. Білоцерківський [1], М.А. Бистров [2], К.Н. Титова [3], В.М. Даниленко [4] та інші [5].

К.Н. Титова вважала пролетаризацію навчальних закладів невід'ємною частиною політики більшовиків, вона зупинилась на характеристиці завдань партійних осередків під час роботи зі студентами, виховання молоді та створенні молодіжних організацій. Дослідниця проаналізувала деякі документи, що регламентували життя навчальних закладів,

зокрема «Інструкцію про роботу комосередків вищих навчальних закладів» (1921 р.), «Положення про Всеросійське і місцеві об'єднання комуністичного студентства» (1922 р.). Історик розглянула і питання зміни акцентів у викладанні суспільних дисциплін; «соціально-академічні чистки», які періодично відбувались у навчальних закладах називала «вимушеними перевітками» [6].

В.М. Даниленко вивчив проблеми співробітництва УСРР і РСФРР в освітній сфері, міжреспубліканських наукових зв'язків, підготовки висококваліфікованих фахівців. Історик дослідив статистичні дані щодо кількості навчальних закладів, професорсько-викладацького, студентського складу в СРСР, УСРР, РСФРР. У працях проаналізовані вплив державних рішень на розвиток системи освіти, зокрема – уніфікацію. Автор частково вивчив проблему організації та проведення практики, екскурсій студентів-українців в РСФРР і студентів-росіян в УСРР [7].

Питання теоретичного характеру участі студентів у гуртках знаходимо у працях педагогів, які охарактеризували форми організації та види навчання у навчальних закладах: лекції, семінарські, практичні, лабораторні заняття, науково-дослідну, самостійну роботу студентів. Серед авторів, які висвітлювали цю проблему були Г.І. Артемчик [8], О.В. Рогова [9], О. Юхно [10]. Проте вони не висвітлювали історичних особливостей діяльності молоді вищих навчальних закладів, зокрема – гурткової.

Таким чином, поза увагою дослідників залишилась значна кількість проблем щодо гурткової роботи молоді вищих навчальних закладів у 1920-ті роки. Тому, метою дослідження є вивчення діяльності студентів у гуртках у зазначений період.

Навчання студентства полягало не лише у академічному навантаженні, але й у внутрішньо вузівській роботі, яка мала наступні складові: масова політико-освітня діяльність, науково-академічна й професійна пропаганда, організація та діяльність студентської преси, фізичне виховання студентства. Ця діяльність проходила шляхом організації різних гуртків, вечірок, політико-агітаційних та літературних судів, професійних вечорів [11].

Чільне місце у навчанні та дозвіллі посідала гурткова робота. В її основу був покладений принцип добровільності та зацікавленості молоді, оскільки це подобалося студентам. Саме в ній можна було виявити індивідуальні здібності, свій інтелектуальний потенціал, особистісні якості. Гуртки мали розвиваючо-пізнавальну, навчальну, індивідуальну спрямованість. Їх завдання полягали у поглибленні та розширенні знань студентів, опануванні навичок самостійної та наукової роботи, допомозі студентам молодших курсів, висуванстві «кращих товаришів на науково-дослідну роботу». Тобто, діяльність гуртків спрямовувалась на активізацію студентства. Ці осередки мали керуватися визначеною програмою,

підтримувати постійний зв'язок з академічним відділом навчального закладу. Гуртки вели викладачі, аспіранти, студенти старших курсів. Головною формою ідеологічного виховання залишалось слухання соціально-економічного мінімуму з політичної економії, історичного матеріалізму, історії революційного руху, суспільствознавства та інших соціально-економічних дисциплін, які мали підняти політичну свідомість і знання. Проте програми цих курсів не були пов'язані з політичним буденням. Через лекції та інші форми навчання не кожен студент мав змогу оцінити реальний стан речей, тому через ідеологічні міркування діяли гуртки біжучої політики, гуртки самоосвіти, лєнінізму [12].

Підґрунтям їх діяльності стало заснування у системі НКО нового органу, який здійснював загальне керівництво ними – Головний відділ політичного просвітництва (1921 р.). Метою його діяльності стало вивчення проблем діалектичного матеріалізму, боротьба за втілення його ідей у маси студентства та працюючих взагалі, організація «наступу на антимарксистську ідеологію». Особливо це стосувалося гуртків «поточної політики», у які об'єднувались студенти за територіальним принципом. Існування гуртків починалося за наявності 5 осіб – ініціаторів, які подавали заяву на власне створення, з висновками агітаційного комітету, партійного осередку, культурного відділу професійного комітету до окружного бюро сприяння войовничих матеріалістів, а в разі відсутності – Центрального бюро груп сприяння в м. Харків в Інститут марксизму. Лише після затвердження ним вважався за дійсну групу сприяння або гурток. Кожен осередок виробляв власну інструкцію. Членом гуртка міг бути будь-який студент, аспірант, викладач, професор, який у своїй практичній роботі брав участь у партійному житті в цілому, та навчальному закладі – зокрема, члени групи отримували квитки, сплачували до його каси внески (по 30 коп на рік), використовуючи їх на потреби групи. На зборах для постійного керівництва діяльністю обиралась президія в складі 2-5 осіб, які розробляли програму діяльності, що узгоджувалась з Центральним бюро. Ці гуртки могли мати у своєму складі декілька секцій: у першій – студенти вивчали історію революційного руху в світі і УСРР, у другій – історію соціалізму, у третій – видавали «живу газету» [13].

Гуртки проходили у встановлені дні тижня. Робота у них поділялась на підготовку й обробку матеріалу та роботу безпосередньо у гуртку. Президія вибирала низку тем і розподіляла їх розробку між членам гуртка, періодично прослуховуючи їх доповіді, перевіряючи реферати [14]. Розглядали питання військового становища Китаю, воєнізацію вищих навчальних закладів, побут студентства, академічну успішність комсомольців, національну політику

партії, завдання ЛКСМУ. Значну увагу приділяли вивченню проблеми опозиційних поглядів молоді, роботі в клубах. Темі обирались як загальні, так і спеціальні, але обов'язково пов'язані з напрямком діяльності та фахом навчального закладу [15]. Періодично теми виносились на загальне обговорення студентству, професорсько-викладацькому складу не лише певного навчального закладу, а також іншими; й – населенню, влаштовуючи при цьому диспути, лекції. Таким чином, встановлювався зв'язок між різними навчальними закладами, залучалась громадськість, проводилась громадсько-політична робота студентства. Тематика цих гуртків торкалася не лише питань політичного життя, але й особистих поглядів та світоглядних принципів студентів. Важливе місце при цьому відводилося боротьбі з релігійними настроями серед молоді та викладачів, особливо під час релігійних свят. У гуртках влаштовували показові судові засідання із спалюванням опудал, біблійних героїв, хрестів, побиттям ікон; дискусії «матеріаліст – віруючий». Часто влаштовували лекції, диспути міжвузівського масштабу на теми: «Виникнення, зміст релігії та християнства», «Релігія та держава», «Методи антирелігійної пропаганди». Члени гуртків, навіть, мали право брати участь у перегляді програм навчальних курсів інституту чи технікуму, особливо – соціально-економічних дисциплін, пояснюючи це тим, щоб «вони були просякнуті марксизмом-ленінізмом». Правління навчальних закладів забезпечувало осередки необхідною для її діяльності літературою, періодикою [16].

З метою поліпшення ідеологічної освіти в Луганському інституті народної освіти був організований пропагандистський колектив, який охопив діяльністю активних членів партії і комсомолу. Він складався з 3-х груп, керівниками яких були викладачі суспільствознавства. Серед тем, що вивчали його члени, були такі: політична економія, економічний стан капіталістичних країн, біографія Карла Маркса. Окрім роботи в партійних гуртках, гуртках пропколективу, партійним осередком були зроблені доповіді про міжнародне становище, про роботу Всесоюзних профспілкових з'їздів, завдання радянської влади в освітній сфері, періоди громадянської війни, 5-річку радянської влади на Україні, охарактеризований новий побут студентства. Проводились вечори, на яких партійні осередки робили доповіді, присвячені радянським святам: Жовтневій революції, ювілеям ЛКСМ, КІМ. На ці заходи запрошували червоноармійців, дітей з дитячих будинків [17]. У середньому охоплення студентства гуртками ідеологічного спрямування охоплювало 40-60 %. Проте в деяких навчальних закладах цей показник був дещо вищий. Наприклад, у Кременчуцькому педагогічному технікумі у 1928-29 навчальному році існувало 12 гуртків біжучої політики, які охоплювали майже 90 % студентства [18].

Незважаючи на ідеологічне спрямування діяльності деяких гуртків, студенти отримували можливість займатися й улюбленими справами, розглядаючи вже інші гуртки як хобі та присвячуючи їм значну частину свого часу. Особливо цікаво проходили засідання, на які запрошували представників з виробництва та установ. Це позитивно впливало на їх діяльність, оскільки гості критично підходили до висвітлення питань, якими цікавилася молодь, знайомлячи її із реальними станом речей. З метою наближення студентів до виробництва проходили екскурсії на підприємства, установи, в організації. Молодь індустріально-технічних вузів мала можливість проводити гуртки на заводах, фабриках та рудоуправліннях, після чого жваво обговорювала побачене, робила доповіді, писала реферати, темами яких могли бути наступні: «Виробництво дзеркал на Костянтинівському заводі», «Виробництво черепиці», «Скляне виробництво». На основі здійсненого студенти створювали музеї: силікатного виробництва, історії підприємств та інші [19].

У кінці 1920-х років набули поширення науково-технічні гуртки. Це пояснювалось реконструкцією економічного життя радянської республіки, в якій мала брати участь і молодь вищих навчальних закладів. Науково-технічні гуртки мали не лише розширити загальноосвітній рівень, а в цьому контексті – ідеологічно впливати на молоде покоління, але й навчити навичкам до самостійної роботи студентів, виявити із пролетарського студентства найосвіченіших «учасників радянського будівництва». Питання участі молоді в них обговорювались на партійних, студентських з'їздах та нарадах, зокрема на III Всеукраїнському з'їзді Пролетарського студентства (1928 р.), пленумі ЦК ВКП(б) від 12 липня 1928 р., що свідчило про їх значну роль в освітній справі [20. – С. 80].

Робота гуртків навчальних закладів великих промислових центрів, зокрема Харкова, Києва була досить потужною: вони мали власні видавництва, бібліотеки, значний інтелектуальний потенціал викладачів, професорів, представників із виробництв, самої молоді. Яскравим прикладом цього стала діяльність осередків у Харківському технологічному інституті. У навчальному закладі існувало 15 гуртків, які в подальшому об'єдналися у науково-технічне товариство (далі – НТТ), яке було засноване 1 листопада 1927 року. Студенти всіх факультетів брали участь у роботі гуртків. На механічному факультеті діяло 6 гуртків: технологів, теплотехніків, залізничників, гідромеханіків, сільськогосподарського будівництва, авіо; на електротехнічному факультеті – 3: устаткування, електромашинобудівництва, радіо; на інженерно-будівничому – теж 3: дорожньо-мостовий, архітектурний, санітарно-технічний; на хімічному – 2: із загальної хімічної технології і хімії (членами якого стали студенти 4 курсу). Діяв фотгурток загальноінститутського масштабу. У роботі

гуртків брали участь 500 студентів; студенти перших курсів – лише у 2 гуртках – фото і радіо. Обмежень щодо членства у осередках не існувало. Членські внески для студентів склали 20 коп – вступний, 10 коп щомісячний, для викладачів та представників з виробництва – 50 і 25 коп щомісячно відповідно. Про демократичний характер діяльності осередків свідчив той факт, що періодично проводились вибори правління НТТ, яке у своєму складі мало 17 осіб серед яких – викладачі, студенти, інженери. Члени правління входили до комісії: науково-дослідної, редакційно-видавничої, бібліотечно-музейної, організаційної, фінансової і редакції часопису НТТ, – які здійснювали керівництво роботою товариства через представників факультетів, секретарів правління гуртків та бібліотекарів.

Робота науково-дослідної комісії складалась з двох частин – теоретичної і практичної. Перша мала методологічну спрямованість і координувала перехід від лекційних до семінарських занять. На заняттях студенти користувалися демонстративними матеріалами: діапозитивами, діаграмами, таблицями, продуктами виробництва, науковими фільмами, що робили матеріал цікавішим, краще запам'ятовували. Практична діяльність гуртківців відбувалась в лабораторіях, організаціях, на підприємствах. Керівники товарно-випробувальної станції ХТІ дали дозвіл на участь студентів – членів гуртків у роботі станції. Проводились роботи студентами-технологами в металографічній лабораторії; паровозниками – на залізниці, де випробовували

паровози; учасники гуртка сільськогосподарського будівництва випробовували двигун внутрішнього згорання; у радіо гуртку студенти майстрували приймачі, фотогуртку – вивчали практику фотографії. НТТ брало участь у роботі інститутської комісії щодо організації екскурсій закордон.

Діяльність редакційно-видавничої комісії полягала у керівництві видавництва необхідних навчальних видань, які не знаходились у продажу. Замовлення на друк отримували від кафедр всіх факультетів. Зокрема, з 1 грудня 1927 р. – 1 травня 1928 р. таких посібників нараховувалось 17 обсягом 90 друкованих аркушів на суму 15 810 крб.

Бібліотечно-музейна комісія спрямовувала діяльність 8 бібліотек, що існували при гуртках. Вона уніфікувала правила користування книгами та посібниками бібліотечних гуртків, встановили зв'язок з видавництвами інших навчальних закладів з метою придбання їх видань, зокрема тими, які не продавались на ринку; виписала вітчизняні та іноземні журнали для всіх НТТ (у тому числі для студентів за пільговими тарифами), проспекти німецьких та російських посібників; організувала відділ технічної бібліографії, що існував при газеті «Червоний технолог». Члени осередків допомагали поповнювати експонати музеїв, якими керували кафедри інституту.

Діяльність фінансової комісії Науково-технічного товариства Харківського технологічного інституту за півроку демонструє таблиця 1.

Таблиця 1

Діяльність фінансової комісії Науково-технічного товариства Харківського технологічного інституту (1.12.1927 р. – 10.05.1928 р.)

Надійшло		Витрачено	
<i>Джерела надходжень</i>	Крб	<i>Шляхи витрат</i>	Крб
На зимові екскурсії:			1899,55
Від правління інституту	1000	На зимові екскурсії	
Від профсекцій ХТІ	990		
На видавництво:		Друкування навчальних посібників редакційно-видавничою комісією	2196
Від правління інституту	1600		
Каси взаємодопомоги ХТІ	500	Придбання періодичної літератури, окремих видань бібліотечно-музейною комісією	174,86
Підписка на видання НТТ	144,21	Поповнення бібліотек, придбання матеріалу для експериментальної роботи	522,5
На роботу НТТ:			
Від правління інституту	500	На видання журналу НТТ	410
ВРНГ на дослідну роботу	1000	Відраджень членів гуртків на з'їзди, конференції	120
Від профсекцій	107	Організаційні розходи	81,40
Членські внески	86,85		
Всього	5928,06		5404,31

За півроку діяльності до фінансової комісії надійшло 5928,06 крб. Найбільше коштів перерахували на видавництво навчальних і методичних посібників – 2244, 21 крб, з них: від правління інституту – 1600, профсекцій ХТІ –

500 на видання НТТ – 144,21 крб відповідно. Вагома підтримка діяльності осередків відчувалась від правління інституту, яке на екскурсії та роботу науково-технічного товариства виділило 1 тис. та 500 крб відповідно. Це пояснювалось

його, з одного боку, зацікавленістю у починаннях молодого покоління, його прагненні до знань; з іншого – прагненні навчального закладу до підтримки власного авторитету. Вища Рада Народного Господарства на дослідну роботу виділила 1 тис. крб. Профспілкові осередки також допомагали товариству, виділяючи таку ж суму на організацію і проведення екскурсій. Студентські організації не стояли осторонь діяльності осередку, зокрема каси взаємодопомоги ХТІ зібрали для нього 500 крб.

Як і планувалось найбільше коштів було витрачено на друкування навчально-методичної літератури, проведення екскурсій – майже по 2 тис. крб. Відбувалось поповнення бібліотек, придбання матеріалу для експериментальної роботи на суму 522,5 крб, на видання журналу – 410 крб. НТГ мало тісні зв'язки з партійними та господарськими органами, які надавали йому матеріально-технічну, інтелектуальну підтримку. Через ВРНГ члени гуртків отримали змогу брати участь у промислових з'їздах і конференціях студентів, аспірантів, викладачів. На відрядження їм виділили 120 крб. На Всеукраїнському Енергетичному, Електротехнічному і Теплотехнічному з'їздах (1927-1928 рр.) товариство було репрезентовано 17 делегатами. Крім цього, Дім Вчених, Клуб інженерів та Діловий клуби дали дозвіл студентам не лише бути присутніми на їх зібраннях, але й робити власні доповіді.

Діяльність всіх комісій знайшла своє відображення на сторінках науково-технічного студентського часопису – «Червоний технолог», метою якого стало розширення світогляду молодого покоління, надання практичних та методичних рекомендацій під час проектування. Матеріал до нього готували викладачі, молодь, представники виробництва. Видання підтримували Центральне бюро пролетарського студентства, ВРНГ, Науково-технічне товариство. Поліпшити діяльність осередку передбачалося шляхом врахування досвіду ВТНЗ щодо проведення семінарських занять; встановлення зв'язку з підприємствами м. Харкова з метою забезпечення місцями практикантів та стажистів; залучення інженерів до вдосконалення навчальних планів і робочих програм, роботи у періодичних виданнях; охоплення більшої кількості студентів екскурсіями; поповнення музейних експонатів, складання бібліографічних покажчиків та участі у Всеукраїнських конкурсах [21].

Майбутні медики з метою підвищення академічних знань створювали гуртки загальної, теоретичної медицини, хірургічний, санітарно-гігієнічний, з охорони материнства та дитинства, з вивчення внутрішніх органів, соціальних та професійних хвороб. Їх завданням стала розробка питань на основі практичної діяльності у лабораторіях, підприємствах та установах, де проводили лекції, співбесіди тощо. Особливо активну участь у їх роботі брали студенти-старшокурсники. Ця робота здійснювалася під

керівництвом санітарних організацій із залученням членів профспілок. Зокрема, у Київському медичному інституті гуртки об'єднувались у наукове товариство і обслуговували більше 30 підприємств, клубів. Їх діяльність здійснювалася під загальним керівництвом Київської санітарної організації [22].

У педагогічних закладах діяли такі гуртки: педологічний, дидактичний, натуралістичний, художнього виховання, літературний, тощо. У перших двох вивчали твори видатних вітчизняних та зарубіжних педагогів, розігрували різні типові ситуації з життя, у літературному – вивчали твори М. Некрасова, М. Горького, Т. Шевченка, І. Франка та інших літераторів, влаштовували читання, вистави, естрадні концерти. При гуртках організовувалися зустрічі з письменниками. Гості розповідали про власну діяльність, діяльність їх осередків: Всеукраїнської спілки пролетарських письменників (ВУСПП), «Плуг», «Гарт», «Молодняк» [23]. Митці мали змогу допомагати студентам, беручи над ними шефство. Прикладом цього була діяльність осередок у Чернігівському інституті народної освіти під керівництвом Харківського гуртка письменників «Молодняк». Крім осередків фахового спрямування існували й гуртки культури українського слова, радіоаматорів, краєзнавства, образотворчого мистецтва [24].

Студенти сільськогосподарських вузів організовували гуртки садівництва, городництва, зоотехнічні (де велася контрольна-асистентська робота з метою з'ясування продуктивності та вартості череди), вивчення різних культур (здійснювалася проба сільськогосподарських культур: різних сортів пшениці, проса, буряка, кукурудзи, гороху, квасолі, кавунів; досліджували вплив процесів обгортання, різних форм сіяння на їх врожайність). У них існували секції: кооперативна, організації сільськогосподарського виробництва та сільського господарства, колективізації, цукроварів, тощо. Тут розроблялися наступні теми: «Природні райони України та їх вплив на сільське господарство», «Угноювання в умовах лісостепу», «Вплив концентрації соляних розчинів в ґрунті на розвиток рослин» та інші [25]. Ботанічний гурток при Харківському сільськогосподарському інституті виник у березні 1924 року. Його члени ставили собі на меті брати безпосередню участь у організованій ботанічній праці на Україні через постійний зв'язок із Ботанічною секцією сільськогосподарського наукового комітету України, підтримувати наукову працю колег. Робота гуртка спрямовувалася на практичні потреби сільського господарства, що здійснювалось у лабораторіях під керівництвом професорів О. Яната, О. Синявського. Члени гуртка брали участь у підготовці і виданні української народної термінології з ботаніки. Кожному виду гуртку відповідала певна комісія: організаційна, науково-дослідна, редакційно-видавнича, бібліотечно-музейна, літературна, хорова, драматична, музична, художня, фінансова [26].

Зокрема, у Кам'янець-Подільському сільсько-господарському інституті існували агрономічний, соціально-економічний, біологічний, статистичний, літературно-мистецький гуртки. Польові роботи, що проходили на навчальних полях інституту та дослідній станції, відбувалися переважно восени та навесні. Найчисельнішим осередком був агрономічний гурток, який охоплював 150 осіб. До його складу входили секції: фототехнічна, зоотехнічна, економічна. Фітотехнічна секція у своєму складі мала підсекції з рільництва, інтенсивних культур, охорони рослин. Тут студенти переважно вивчали вплив кліматичних, природних умов на розвиток рослин. Зоотехнічна і економічна секції підсекцій не мали. Робота студентів у першій полягала у обслідуванні скотарства Поділля; в другій – вивченні особливості економічного розвитку регіону. Гурток також відряджав студентів у села, де вони керували відповідними осередками [27]. Студенти Харківського зоотехнікуму проводили досліді з різними сортами сільськогосподарських культур: пшеницею, житом, овесом, кукурудзою, картоплею, кавунами, квасолею, буряками; та – тваринами: коровами, кіньми. Популярними були досліді з пасічництва, зокрема розглядали вплив підгодовування на розвиток сім'ї бджіл та її продуктивність. Відмічалась зацікавленість студентів до фахових та загальноосвітніх проблем. Пересічно за рік існування осередку молодь зробила доповіді з 30 тем [28].

У соціально-економічних навчальних закладах діяли науково-економічні гуртки, у складі яких існували 5-6 секцій. У своїй роботі гуртки мали економічний, кооперативний напрямки. Одним із методів їх роботи гуртків став реферативний та комплексний. Останній полягав у спільній діяльності всіх учасників гуртка. Члени наукових гуртків обов'язково мали вивчити одну з іноземних мов (англійську чи німецьку), для чого організовувались ще й допоміжні гуртки [29].

Цікавим стало проведення і участь студентів у краєзнавчих осередках, що пояснювалося їх різноманітною діяльністю. Краєзнавчі гуртки виділились із наукових, природничих та етнографічних. Першим етапом діяльності цих гуртків стала їх організація у навчальних закладах, де готували студентів для інструкторської роботи через курси, лекції та семінари під керівництвом фахівців, другим – робота серед населення [30]. Зокрема, краєзнавчий гурток у Вінницькому педагогічному технікумі почав свою діяльність у 1926 р. Його ініціатором став викладач природознавства М.О. Хитько, який і організував гурток із 40 осіб. Заняття проходили у формі лекцій, доповідей, написання і читання рефератів. Практичні досліді здійснювали у дослідно-показовому садку площею 400-500 м², у якому побудували оранжерею – живий музей, де студенти проводили досліді. До молоді часто зверталися жителі найближчих сел із проханням

надати певну пораду, надіслати зразки кормових культур, насіння, обслідувати ґрунт [31].

У Харківському фінансово-економічному технікумі у 1922 р. був організований екскурсійний гурток під керівництвом викладача економічної географії А.Ф. Левицького. До його складу входило 15-20 осіб. Студенти здійснили екскурсію до Будянської фаянсово-фарфорової, Зміївської паперової фабрик, канатного заводу, побували на виставці, влаштованій Харківською товарною біржею. Вони поповнили свої знання певним вантажем знань щодо виробничо-економічних особливостей підприємств, відвідали музеї, виставку в Харкові і на основі цього 3 студентів зробили доповіді на сільськогосподарській виставці у Москві (1923 р.). Влітку 1924 р. 9 студентів подорожуючи по Україні, обстежували підприємства важкої та легкої промисловості. Студенти збрали власний музей з 1 тис. експонатів. Цей гурток у кінці 1924 р. був реорганізований в осередок краєзнавства і мав тісні зв'язки із Харківським та Центральним бюро краєзнавства, яке існувало при Центральному Бюро Пролетарського Студентства (далі – ЦБПС) [32].

Загальне керівництво краєзнавчим рухом у республіці здійснювала Комісія з краєзнавства, яка функціонувала при Українській Академії Наук. Організуючим центром стало Всеукраїнське Бюро краєзнавства, яке почало свою діяльність з 1924 р. 11 червня 1924 р. відбулося засідання Бюро краєзнавства при Харківському губернському бюро пролетарського студентства. Воно звітувало про свою діяльність за 4 місяці. За цей час Бюро краєзнавства виробило інструкцію власної діяльності, звернулось до Центрального бюро пролетарського студентства, Всеукраїнської наради пролетарського студентства з проханням організувати Всеукраїнське бюро краєзнавства при ЦБПС, що й було зроблене; активізувало студентство щодо краєзнавчої діяльності, акцентувало на залученні і відрядженні молоді на периферію з метою співробітництва і певної координації роботи, встановило зв'язки з науково-дослідними установами. Через рік ЦБПС затвердив нову структуру краєзнавчих осередків, що пов'язане було з організацією при Головному відділі професійної освіти в Харкові та при губернських комісіях на місцях, комітетів із краєзнавства. Студентське краєзнавче бюро, що існувало реорганізовувалось у секції відповідних комітетів. У пленум Українського комітету краєзнавства були введені представники студентства. Серед пропозицій щодо краєзнавчої діяльності студентів наголошувались такі: висока фахова підготовка керівників осередків, вироблення необхідних навичок і вмій дослідницької діяльності; підготовка і проведення науково-дослідних та практичних робіт з максимальним проявом студентської ініціативи; втягнення всього студентства і широкого загалу до цієї діяльності [33].

Особливою популярністю користувалися й літературно-мистецькі гуртки, які мали секції: художні, літературні, драматичні, музейні, музичні та інші. У них студенти вивчали твори класиків вітчизняної та зарубіжної культур, влаштовували, концерти, спектаклі, клоунади, пантоміми, випускали стінгазети, в тому числі й

гумористичні. Прикладом цього може бути випуск «Веселого студента» Харківського медичного інституту. На його сторінках знаходилися товариські саржі, карикатури на викладачів, представників студентських організацій [34].

В цілому яким було охоплення студентів гуртками, демонструє таблиця 2.

Таблиця 2

Охоплення студентів гуртками у 1926/27 навчальному році [35. – С. 56-57]

Округи	Кількість гуртків	Кількість студентів
Харківська	79	2487
Київська	57	1433
Одеська	33	1208
Дніпропетровська	49	1960
Волинська	40	1052
Чернігівська	24	601
Подільська	18	645
Вінницька	16	390
Херсонська	8	240
Полтавська	33	787
Миколаївська	Відсутні відомості	
Необ'єднані вузи	210	5647
Разом	603	17220

Вона показує, що кількість осередків у 1926-27 навчальному році дорівнювала 603 із чисельністю 17220 студентів (що складало 26 % всієї молоді у вузах). Необ'єднані вузи представляли 210 гуртків з 5647 студентами. У харківських, київських, дніпропетровських, волинських, одеських та полтавських навчальних закладах була найбільша кількість осередків: 79, 57, 49, 40 та по 33 відповідно із 2487, 1960, 1433, 1208, 1052 та 787 студентами. Значна їх кількість у промислових центрах пояснювалася чисельною перевагою

студентів серед інших вузів та інтенсивнішою ідеологічною діяльністю серед молоді. Серед зазначеного виділялися Волинь та Полтавщина, що пояснювалося існуванням тут давніх культурних центрів. На Чернігівщині, Поділлі, Херсонщині кількість гуртків була меншою: 24, 18 та 8, що обумовлювалося невеликою чисельністю студентів у них, відносно молодим віком вузів та їх периферійністю. До того ж у кожному з них переважали ті чи інші тематичні гуртки, що підтверджує таблиця 3.

Таблиця 3

Типи студентських гуртків у 1926/27 навчальному році

Вузи	Кількість осередків	З них					
		політико-професійні	наукові	художні	фізкультурні	журналістські	нац. меншин
Нестолічні	72	11	31	22	6	2	–
Столічні	131	22	12	34	42	17	4

Таблиця доводить, що студентські гуртки були різної спрямованості. Загальна кількість гуртків нестолічних навчальних закладів складала 72. Серед них найбільше було наукових – 31 (або 43,5 % загальної кількості), художніх – 22 (30,5 %), політико-професійних – 11 (14 %), фізкультурних та журналістських – менше: 6 та 2 (9 % та 3 % відповідно). Гурткова робота столичних вузів дещо відрізнялася. Найбільшою популярністю користувалися гуртки фізичної культури, яких нараховувалося 42 (або 31 % загальної кількості), а наукові займали чи не останні позиції й склали 12 (або 9,1 %), художніх, політико-професійних та журналістських нараховувалося 34,2 та 17 % (26, 16,9 та 15 % відповідно). Це свідчило про те, що у центральних вузах була краще поставлена робота з фізичного виховання,

проте наукова – гірше, популярною стала участь у художніх гуртках [36].

Таким чином, метою створення гуртків стало набуття самостійної роботи, допомога студентам молодших курсів призвичаїтись до науково-дослідницької діяльності, надання допомоги тим, хто відставав. Головним напрямком гурткової роботи стало розповсюдження ідеологічного впливу на молодь, розповсюдження марксистсько-ленінських ідей та пропаганди. Метою їх діяльності стало підвищення політичного рівня та свідомості не лише серед молоді, професорсько-викладацького складу, але й широких верств населення. Їх учасники отримували широкий доступ до власної діяльності, втручалися у розробку навчальних планів та програм курсів, що викладали студентам. Матеріальна база їх

була також кращою. Тобто, влада у діяльності різних гуртків студентів віддавала перевагу тим, які підтримували її ідеологічно. Іншим студентським осередкам не приділялось потрібної уваги і їх діяльність не підтримувалась як того прагнула молодь.

Не дивлячись на ці негаразди, студенти, викладачі створювали гуртки різних напрямків: наукові, художні, журналістські, де мали можливість розкрити себе як творчу особистість. Обов'язково кожен навчальний заклад мав осередки, діяльність яких була пов'язана з їх майбутнім фахом. В цілому пропонувалось повернути увагу адміністративно-технічного персоналу відповідних підприємств; надіслати

клопотання до НКО щодо фінансування осередків; залучити населення до гурткової діяльності. Проте діяльність осередків, які знаходились на периферії знаходилась на недостатньому рівні, що пояснювалось майже відсутністю їх фінансування, недостатньою увагою студентських організацій до роботи осередків. Тому, до вирішення проблем молоді вищих навчальних закладів необхідно було залучити студентські організації, місцеві органи влади, науково-дослідні установи щодо координації роботи та належної підтримки студентів. На майбутнє варто зупинитися на вивченні діяльності студентів у навчальних закладах періоду 20-х рр. ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоцерківський І. Комуністична партія – організатор культурної революції на Україні (1926-1937 рр.). – Харків: Вища школа, 1985.
2. Бистров М.А. Керівна роль КП(б)У в галузі вищої освіти в період будівництва соціалізму (1917-1937 рр.). – Харків: Вища школа, 1974.
3. Титова К.Н. Заходи Комуністичної партії по ідейно-організаційному зміцненню партійних осередків на робітничих факультетах (1921-1929 рр.) // Вісник Харківського університету. – № 116. – Історія КПРС. – Вип. 11. – Харків: Видавництво Харківського університету, 1974. – С. 42-48.
4. Даниленко В.М. Сотрудничество УССР и РСФСР в области образования и науки в период построения социализма. – К.: Наукова думка, 1981.
5. Гондза Л.Г. Научно-исследовательская работа студентов как фактор формирования творческих способностей // Советская педагогика. – 1983. – № 1. – С. 68-70.
6. Титова К.Н. Вказ. праця. – С. 46.
7. Даниленко В.М. Вказ. праця. – С. 96.
8. Методика організації науково-дослідної роботи / Заг. ред. Г.І. Артемчик. – К.: Педагогіка, 2000.
9. Рогова О.В. Технологія організації самостійної роботи студентів // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Педагогічна технологія на сучасному етапі». – Луцьк: Видання педагогічного інституту, 1995.
10. Юхно О. Соціально-культурні аспекти організації навчально-виховної роботи у ВНЗ // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – №5. – С. 43-44.
11. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОВУ України). – Ф. Р.-166. – Оп. 4. – Спр. 111. – Арк. 158.
12. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. Р.-7. – Оп. 1. – Спр. 397. – Арк. 23-27.
13. Діяльність економічних організацій у вищій школі Києва // Студент революції: Щомісячний загальнополітичний, науково-методичний, літературний журнал пролетарського студентства УССР. – 1923. – № 2-3. – С. 110.
14. Резолюція I Всеукраїнської наради пролетарського студентства. – Там само. – 1924. – № 7. – С. 70.
15. Марксистские кружки в ХТИ. – Там само. – 1923. – № 2-3. – С. 122.
16. Інструкція. Філософію Маркса у стіни вишу // Студент революції. – 1930. – № 5. – С. 49.
17. Работа Донецкого ИНО // Просвещение Донбасса. – Орган губкома КП(б)У, губОНО и губотдела союза работпрос. – Артемовск. – 1925. – № 1-2. – С. 144-145.
18. Петренко С. З наших досягнень // Червона зміна. – Громадсько-літературний та побутовий журнал Кременчуцького педагогічного технікуму. – 1928/29. – С. 12-13.
19. Гурток технологів-селікатників // Червоний технолог. – Науково-технічний та навчально-допоміжний часопис (хімічної секції) Харківського технічно логічного інституту. – 1926. – № 9. – С. 26.
20. Пропозиції до III Всеукраїнського з'їзду Пролетарського студентства // Студент революції. – 1929. – № 1-2. – С. 80.
21. Обзор деятельности научно-технического общества при ХТИ за время с 01.12.1927 года по 01.05.1928 года // Червоний технолог. – Науково-технічний та навчально-допоміжний часопис (хімічної секції). – Харків: Науково-технічний клуб Харківського технологічного інституту. – 1928. – № 1. – С. 112-115.
22. Лифшиц Я., Глезер М. Два года (о научном обществе Киевского мединститута) // Студент революции. – 1925. – № 3. – С. 50-51.
23. Социалистическое строительство на Черниговщине. – К.: Наука, 1983. – С. 85.
24. Державний архів Запорізької області. – Ф. Р.-3674. – Оп. 1. – Спр. 61. – Арк. 7.
25. Гурток суспільної колективізації при Харківському інституті сільського господарства та лісоводства // Молодий дослідник. – Харків, 1924. – Част. 2. – С. 32.
26. Кравченко С. Ботанічний гурток при Харківському сільськогосподарському інституті // Молодий дослідник. – 1924. – Ч. 3. – С. 29.

27. Масенко Т. Сільськогосподарський інститут і робітфак у Кам'янець-Подільському // Студент революції. – 1924. – № 3-5. – С. 58-59.
28. З життя Харківського зоотехнікуму // Молодий дослідник. – 1924. – Ч. 3. – С. 30.
29. Строгів М. Робота науково-економічних гуртків // Студент революції. – 1928. – № 3. – С. 18-19.
30. ЦДАВОВУ України – Ф. Р 166. – Оп. 4. – Спр. 607. – Арк. 1-2.
31. Паламарчук Є. Краєзнавча робота у Вінницькому українському педагогічному технікумі. – 1928. – № 4. – С. 59.
32. Кузін П. Краєзнавча робота у Харківському фінансово-економічному технікумі // Студент революції. – 1925. – № 4. – С. 49-50.
33. Студентство на фронті краєзнавства // Студент революції. – 1924. – № 7. – С. 53-54, 66.
34. Толстов С.П. Студенчество и краеведение. – М.: Центральное бюро краеведения, 1930. – С. 22-23.
35. Культурна робота Харківського медичного інституту // Студент революції. – 1924. – № 3-5. – С. 56-57.
36. Відчит Центрального бюро пролетарського студентства при ВУРПС. До II конференції пролетарського студентства України. – Харків: Український робочий, 1927. – С. 36-37.

Рецензенти: д.і.н., проф. Н.Р. Темброва;
д.і.н., проф. Ю.В. Котляр.

© Лаврут Ольга Олександрівна, 2009

Надійшла до редколегії 25.05.2009 р.